

Viga Gyula

Adatok Erdély halászatának kutatástörténetéhez

(Sztripszky Hiador halászati gyűjtései)

1. Sztripszky Hiador magyar és ruszin néprajzkutató, bibliográfus, műfordító, nyelvész és irodalomtörténész néprajzi munkásságának első évtizedét az etnográfia területén végzett tevékenysége határozta meg.¹ Egyaránt szerepet játszott ebben saját indíttatása, tanulmányai, ill. mesterei, valamint Kolozsvár pezsgő tudományos-kulturális közéleté, melyben a 19–20. század fordulóján a honismereti, néprajzi, népnyelvi és helynévgyűjtő mozgalmak igen erőteljesek voltak.² Sztripszky kezdetben a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tanult, ahonnan a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemre iratkozott át, s régészeti, néprajzi és nyelvészeti előadásokat hallgatott.³ Kolozsvárott diplomát, majd középiskolai tanári képesítést szerzett, 1909-ben pedig – néprajzi tárgykörből – bölcsészdoktori fokozatot kapott.⁴ A kolozsvári egyetemen Sztripszky diákévei alatt, 1898-ban létesült az ország első néprajzi tanszéke. Az egyetemes és magyar ethnographia professzora, Herrmann Antal (1851–1926) személye révén szorosan kapcsolódott az Erdélyi Kárpát-Egyesülethez, melynek néprajzi előadója volt. Herrmann Antal oktatóként,⁵ az EKE néprajzi osztályának tisztviselőjeként, s az *Erdélyi népei* című lap szerkesztőjeként személyesen is, írásaival is hatott a fiatal Sztripszky kutatói szemléletének, érdeklődési körének formálódására.

Számos tényező motiválhatta Sztripszkyt abban is, hogy a halászat kutatása felé fordult, jóllehet kezdetektől megkülönböztetett érdeklődést mutatott a zsákmányoló életmód emlékei iránt. Munkásságának kezdetétől fogva jellemzője figyelme az archaikus tárgyak és technikák iránt, ahogy 1902-ben megfogalmazta: „Legjellemzőbbek a tárgyi néprajz tekintetében az ősfoglalások (halászat, pásztorélet, vadászat) szerszámai.”⁶ Több helyen utal arra is, hogy az „alig ismert Erdély valóságos tára a felfedezésre váró kincseknek”.⁷

Bizonyára ösztönzőleg hatott rá Jankó János (1868–1902), akivel Sztripszky sokat gyűjtött, s jelen volt akkor is, amikor 1902. július 29-én Borszéken Jankó meghalt. Jankó vezette be Sztripszkyt a néprajzi terepmunka gyakorlatába, s hatása – ha véleményét Sztripszky nem is mindig teszi magáévá – a halászati közlésekben is felismerhető. Sztripszky bizonyára az ő nyomán tervezte a magyar halászat oroszországi párhuzamainak feltárását is.⁸ Jankó választása talán éppen azért esett Sztripszkyre, mert az jártas volt az orosz nyelvben.⁹ Munkáiban – összehasonlító anyagként – Sztripszky hivatkozta is az orosz halászati irodalmat.¹⁰

Mint Sztripszky levelezése elárulja, mind magánéletének alakulására, mind kutatói szemléletére erőteljes befolyást gyakorolt Herman Ottó (1835–1914). A fiatal kutató így fogalmaz Hermanhoz írott levelében (1908): „...régóta táplálódó reménységem, hogy a mester nyomdokiba lépve megírom Az erdélyi halászat Könyvét...” Személyes oka is lehetett annak, hogy Sztripszky úgy érezte, Herman nyomdokain jár: a nagy előd kolozsvári kötődése. Herman Ottó 1864–1871 között ugyanis Kolozsvárott dolgozott az Erdélyi Múzeumi Egylet Múzeumában.¹¹

Sztripszky halászati kutatásaiban és publikációiban közvetlenül is sejtethető azonban Herman hatása. Vizsgálatainak homlokterében neki is a természeti feltételekhez alkalmazkodó, a halak viselkedését megfigyelő és ismerő ember áll, kiemelkedő szerep jut abban természetesen a leleményes székely embernek.¹² Meg is fogalmazza, hogy egy-egy eszköztípus bemutatásánál kifejezetten Herman anyagának bővítését, a halászszerszámok Herman által bemutatott elterjedésének kiterjesztését tartja céljának.¹³

Külön is meg kell emlékeznünk Pósta Béla (1862–1919) régészprofesszor szakmai és emberi befolyásáról Sztripszky életútján. Nagyon érdekes, hogy Pósta éppen a Néprajzi Értesítőben, Sztripszky újabb halászati tanulmányát a szerkesztőnek ajánlva, fordul levélben a folyóirat köréhez és a néprajzos szakmához, kifejtve véleményét a néprajz és a régészet „viszonyáról”. „Nem ismeretlen előtted az a felfogásom, a melyből folyólag az archaeológiát szívesebben nevezem paleo-ethnographiának és hogy nem tartom lehetségesnek azt, hogy valaki az archaeologia körébe tartozó tárgyak lelkébe behatolhasson anélkül, hogy az ethnographiát vizsgálódásának keretébe bevonja és valamiképpen az újabb archaeologiai felfogás megszüntette azokat a határokat, a melyeket korábban a praehistoricus, a classicus idők s a közép és újabb kor emlékei között a methodicus tárgyalás szempontjából felállítottak, vagyis ma már csak összehasonlító archaeológiát ismernek, a melyben az összes eddig élt és ismert culturák szervesen összefüggő és egymásba fonódó életegység jelenségeként fogatnak fel; úgy megszűntek azok a határok is, a melyekkel az archaeológiát az ethnographiától elválasztották.”¹⁴

2. Az erdélyi halászattal kapcsolatos kutatásának eredményeit több folytatásban adja közre a – Jankó János majd Semayer Vilibáld által szerkesztett – Néprajzi Értesítőben.¹⁵

1901–1902 telén Kalotaszeg és Maros-Torda vármegye egy része, Udvarhely, Csík és Háromszék területén, különösen Háromszéken jut sok ismeretlen halászati eszközhöz. Mint az első közlemény címe is jelzi, Erdély *őshalászatához* közöl adatokat, s mint bevezetőjében említi – az Erdélyi Kárpát-Egyesület Múzeumának tisztviselőjeként – a gyors és nagy területen végzett tárgyi gyűjtés volt az elsődleges célja, s első leírása is a tárgyak bemutatására szorítkozik. Elsősorban az eszközök típusainak és azok használatának részletező bemutatására törekszik. De már itt megfigyeli például, hogy amíg a hagyományos háló anyagból az uzoni halászok a *táplóhálót* az ún. *farkas* fogórészsel készítették, addig a Budapestről hozatott új anyag

már csak a *köblös, öblös* fogórész előállítására alkalmas. Leírja a *marázsa*, a *turbuk* (Háromszéken *turbul*) használatát, s rámutat, hogy ez nem azonos Herman keszthelyi turbuk-típusával. Bemutatja a *lesdü* nevű rekesztő készséget, a jég alatti halászat kellékét, a *fokász* hálót, kaparó- és emelő szerszámokat. Korrigálja Hermant a *duga* kérdésében: rámutat, hogy az eredetileg nem halászati eljárás, hanem a víz felduzzatása a tutajozás szolgálatában. Leírja és rendszerezi a változatos formájú varsákat, s rámutat, hogy a különböző típusok gyakran azonos funkciót szolgálnak. Igazolja a makkos szigonyok erdélyi elterjedését, s bemutatja az általa találmánynak tartott ollós szigonyt. Számos finom halászati megfigyelést és kifejezést ad közre.¹⁶

Következő halászati tanulmánya, melyben a mezőségi tavakkal foglalkozik, már lényegesen kiérleltebb, s benne egyaránt megmutatkozik Sztripszky történeti-geográfiai jártassága és – ma divatos szóval – ökológiai érzékenysége, valamint a népek közötti kulturális kapcsolatok, a műveltségi elemek elterjedése iránti érdeklődése. A terület régi vízrajzával veti össze a Mezőség tavainak állapotát, ismertetve a tájtalakítás módjait. Figyelmeztet arra, hogy a tavak a vízimalmok üzemeltetésének szolgálatában alakultak ki, s nem a halászatért: ez másodlagos funkciójuk volt. Hat csoportban írja le a mezőségi halászat típusait, sok és részletes megfigyelés eredményeként. Tanulmányában már jól megfigyelhető irodalmi tájékozottsága is. Több kérdésben vitatja Herman Ottó és Jankó János elképzeléseit (lásd alább).

Az emelő halászat kapcsán utal a román terminológia hatására is: pl. a *csorpágnak* nincs magyar megfelelője a mezőségi nyelvben. A románosodás folyamatára is felfigyel. „Hogy miként változik múlttá a jelen, azt még saját szemeinkkel is láthatjuk, illetve napról-napra figyelhetjük a változást. Az oláhosan öltözködő s teljesen környezetébe beolvadt halász keservesen panaszkodik s bocsánatot kér, hogy már nem tudja magát egészen jól magyarul kifejezni – noha magyar volna –, mert itt az oláhság közepette be van ékelve, kénytelen magyarul elfelejteni. Gyerekei már semmit sem tudnak magyarul. Így lesz a magyarból oláh. Az egész Mezőség túlnyomó része ma oláh, ámde családi neveik ilyenek: Csontos Ilea, Forgó Dumitru, Huszár Gavriale, Csikós Juon, Csatlós Jusztiánián és – Uram bocsá! – Farcádi Romulus. Vegyük most ehhez, hogy ezek az oláhok a magyar vejszét vészunak, a meregygyút meregyévnnek, a nádvgógót csákyának mondják: s előttünk áll a múlt egy darabja.”¹⁷

A halászati közlés harmadik részét *Mikes Hiador* néven publikálja. Ebben számos kiegészítést is tesz a korábbi anyaghoz, de megkülönböztetett figyelmet szentel annak, hogy a Halászati Társulat létrejötté miként hatott, hogyan változtatta meg a kisvízi halászok viszonyait.¹⁸

Az erdélyi halászat ismerete mellett más tájak halfogási módjai és eszközei is foglalkoztatják. A Szabolcs megyei morotvák, különösen a dombrádi Király-tó halfogó eszközeit írja le, s figyeli, hogy a Tisza-szabályozás miként hatott arra.¹⁹ Máramaros ősfoglalkozása kapcsán is kitér a halfogás módjaira és eszközeire, számos primitív elemet mutat be.²⁰ Pl. vessző- vagy ágnyalá-

bokat engednek a vízbe a part mentén, ami alá a megriasztott hal bemene-
kül, s abban megfogható. Csík fogására zsúpszalmát alkalmaznak. Éjjel fokla
fényénél fogják meg kézzel a halat. Bemutat fűzből fonott kerítőhálót, pisz-
trángfogásra alkalmas fapeckes-csalihalas eljárást, egyszerű szigonyokat.
Ugyanakkor felfigyel arra is, hogy *kumher* az emelőháló neve, ami szerinte
éppen úgy német hatásra vall, mint Dés vidékének román és magyar halá-
szainál a *kumiher* elnevezés.

1903-ban apró közleményben történeti forrásokban szereplő halászati
múszavak értelmezéséhez kéri a Néprajzi Értesítő olvasóinak segítségét.²¹ A
jazi–*jaszi*, a *kappagató*, a *garkü* és társai jelzik, hogy 16–18. századi forrásokat
is tanulmányozott a halászat históriájának megértéséhez.

Halászati kutatásainak tanulságait önálló füzetben is közreadta.²² Összeg-
ző munkáját mind a neves földrajztudós, Cholnoky Jenő, mind a kitűnő mű-
velődéstörténész, Kelemen Lajos ismerteti. Cholnoky elsősorban annak igazolását látta Sztripszky könyvében, hogy az Erdélyi-medence folyóinak mel-
lékvölgyeiben sorozatosan halastavak húzódtak, melyeket – szerinte – már a
bronzkor óta folyamatosan hasznosított környezetének népessége.
Sztripszky okleveles kutatásaival ezekből közel 300 tavat igazolt, amiket a
románság is *halasteu* néven említ. Cholnoky utal rá, hogy a táj és ember
viszonyának ezzel a fontos problematikájával való foglalkozásra Pósta Béla
biztatta akkori asszisztensét, Sztripszky Hiadort. Kelemen Lajos lényegesen
több kritikus észrevételt tesz. Kifogásolja például azt, hogy a szerző figyelme
nem jelentőségüknek megfelelően fordul a perem-, illetve a medencetavak
felé, nem közöl újabb adatokat a tóvilág folklorjából, s hogy nem volt elég-
séges és megnyugtató a terepkutatása sem. Hiányolja az új levéltári kutatá-
sokat is Sztripszky művéből. A munka érdemének elsősorban azt tartja, hogy
az erdélyi halászat fontos kérdéseire felhívta a figyelmet, megkezdte az
adatgyűjtést, ezért az hiányai mellett is értékes. Ugyanakkor „tárgyát távol-
ról sem meríti ki s az előtt, ki az Erdélyi Halászat Könyvét megírja, különö-
sen sok helyszíni és levéltári kutatás áll, mert Sztripszky csak a dolog köny-
nyebb felét csinálta meg.”²³

3. Sztripszky kolozsvári múzeumi pályafutása igen rövid ideig tartott:
1901-ben nyerte el az EKE gyakornoki állását, majd a Mátyás király szüle-
tésznap-i ünnepeket követően, 1903 tavaszán – pénzhiány miatt – elbocsá-
tották. Nem lévén állandó múzeumi állása, leginkább tárgyi gyűjtésekre al-
kalmazzák megbízásokkal a különböző intézmények. Magyarország észak-
keleti és keleti peremvidékei, ahol gyűjtőmunkát végez, a leglassabban pol-
gárosodtak, így kitűnő lehetőséget biztosítottak a hagyományos népi kul-
túra – még használatban levő – archaikus tárgyi rétegének gyűjtésére. Mind
az erdélyi muzeális gyűjtemények, mind a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi
Osztálya elsősorban ezek beszerzését támogatta, így adván munkát a
fiatal kutatóknak. Az erdélyi halászat tárgyi anyagának és emlékeinek gyűjtése
az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtára számára, annak költségén történt.²⁴ Hatással volt Sztripszky muzeológus szemléletének alakulására

Semayer Vilibáld (1868–1928), s vélhetően a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának több munkatársa is, akik a néprajzi tárgygyűjtésre kiképezték és különféle feladatokkal látták el.

A rövid kolozsvári múzeumi időszak termése igen jelentékeny, amint azt Semayer megfogalmazta: „Az első kalotaszegi gyűjtésen Jankó János aszszisztense megtanulván a gyűjtést, később önállóan folytatta a Székelyföldön, s a közel 7000 tárgy, amely az (EKE) múzeum mai állapotát (1902) teszi, az ő fáradozásának és szakértelmének gyümölcse.”²⁵ Kós Károly szerint Sztripszky szakszerű tárgygyűjtésének eredményeként jött létre a másik egyesület, az Erdélyi Múzeumi-Egyesület önálló néprajzi gyűjteménye is, amely aztán 1942-ben magába olvasztotta az EKE hányatott sorsú gyűjteményét is.²⁶

Sztripszky pályaképének ma még sok részlete hiányos, e részletek megismerésében nagy segítséget jelentenek szórványosan felbukkanó levelei. Ezekben a magánlevelekben nem válnak el egymástól az emberi, egzisztenciális gondjai és a szakmai problémái. Az alább bemutatott három levelet Vincze Zoltán találta meg az Erdélyi Nemzeti Múzeum, akkori nevén Erdélyi Országos Múzeum Érem- és Régiségtárának irattárában. Közlésük azért tanulságos, mert az erdélyi halászati tanulmányok keletkezéstörténetére éppen úgy rávilágítanak, mint Sztripszky kutató módszerére, s úgyszeretetére.²⁷

1. Sztripszky Hiador levele Pósta Bélához (C1 503.)

Nagyságos Uram!

Eddigi eredményeim a részletekben itt-ott kitűnőek, de általában véve nem kielégítők. Nagyobb terjedelmű népies eredetű halásztárgyat (elszállíthatót) nem találtam, hiába nyomoztam Tóháton, Záhon, Méhesen, Sályiban, Bánodon, Madarason, Sámsondon, Kölpényben, így az Erdélyben eddig nagyon ritka gyalomháló; mindenütt van emlékezete, egy-egy nyoma a vele való halászatnak, de maga a gyalom nem akadt még szemem elé. Ma tudtam meg aztán, hogy Mezőkapuson van még egy ilyen, de évek óta használaton kívül van. Látatlanban is elkértem M. Torda főispánjától, Sándor Jánostól. Szigonyokban aztán annál bővebb a választék. Halászni már csak 2–3 tavon halásznak állandóan, de általában mindenütt szűnőfélben van, a többi 5 tavon már végkép megszűnt különböző okokból, amiknek mind végére jártam és feljegyeztem.

A M. Záhon feladott tárgyak már bizonyosan otthon vannak, ma adtam fel ismét egy szállítmányt innen Marosvásárhelyről. Innen még szeretnék el-menni ismét M. Kapusra megnézni a gyalmot, onnan pedig a Beszterce Naszód és Sz. Dobokában levő tavakhoz, mert ha már egyszer itt künn vagyok, azt hiszem, jó volna végére járni valamennyi tó halászatának.

Fennakadásom az oláh nyelvvel nincs, de annál inkább a szállás-koszt dolgában és az irtózatosságot okozó oláh utak miatt, mindent erősen fizetni kell,

vendégszeretetet csak két helyen tapasztaltam Záhon és Madarason, a mely utóbbi helyről a régiségtár számára is hoztam egy pár fullajtár csizmát.

Mező-Tóháton valami Rottman antik (?) ezüst szipkát kínált megvételre 20 firtért, én egyenest a múzeumhoz utaltam őt ebben. Mezőbádon pedig spanyol, velencei és osztrák ezüst érméket (5 drb) kínált rám a vendéglős 15 koronáért, szintén Nagyságodhoz utasítottam őt, mert magam nem tudom megbecsülni értéküket és szükségességüket, azonban úgy hiszem, mind az öt érme érdemes a megszerzésre.

Ha valami sürgős parancsa volna, kérem azt táviratilag Mező-Méhes pályaudvarra küldeni.

Marosvásárhely, 1903. III. 12.

Készséges szolgálója

Sztripszky Hiador

Sztripszky levele után 10 nappal egy másik levél igazolja, hogy a háló valóban útra kel Kolozsvárra. Lényegesebbek azonban azok az adatok, amelyek annak használatáról, a halászati technikáról szólnak.

2. Csomós Jenő mezőkapusi gazdatiszt levele (C1 516)

Tekintetes Erdélyi Országos Múzeum Érem- és Régiségtárának
Kolozsvár

Sztripszky tisztviselő úr által kért régi halásháló maradványait, a Mél-tóságos Sándor János főispán úr mező-kapusi gazdaságából a mai napon vasutra adtam. A hálót ezelőtt 25-30 évvel vette gazdaságunk Mező-Tóhátról, de már akkor is régi lehetett, mert amikor hinárral (Hinár tói növény) megtelt halászás közben, és bivalokkal húzatták, nem bírta ki a húzást, nagyon szakadozott.

Utoljára 1895 telén halásztunk vele, de már olyan gyenge volt, hogy csak a csuklyába került csukák és más fajta halak kerültek kezeinkbe. A hossza akkor 50 öl volt. A tetején apró deszka darabokból készült gombok és az alján egy pár ón darab és ócska lakatok voltak aggatva nehezítéknek. A csuklya hossza 2 öl volt, szélessége úgy 3 öl, a többi részét a két szárny képezte.

Teljes tisztelettel

Csomós Jenő gazdatiszt

Mezőkapus 1903. március 22-én

Becsés adalék, hogy a szóban forgó nagyháló használata a táji-vízrajzi adottságok és az üzemszervezet, így az uradalmi gazdálkodás összefüggésében értelmezhető, s kiterjedt vidéken kihaló eszköznek látszik.²⁸ Lényeges, hogy a szóban forgó darab a zsákos (itt csuklyás, Sztripszkyknél csup a káta

neve) tavi kerítőhálók csoportjába tartozott, melyek használatát mindenütt akadályozta a tavak elhínárosodása, s erre „válaszként” példánkban bivalyokkal igyekeznek vontatni a halászok a hálót. Nem elhanyagolható ugyanakkor, hogy a levélben a háló elnevezésére nem jelenik meg a *gyalom* szó. Sztripszky jelzi, hogy a halászeszköznek csak az emléke él már a Mezőségen, de csak *nagyháló* néven emlegetik, a *gyalom* szót nem ismerik.²⁹ Hasonlóan nem szerepel ez a kifejezés a harmadik levélben sem.

3. Horváth Lőrinc halászmester levele Sztripszky Hiadornak (C1 1836)

(A levelet szöveghűen közlöm, mert tanulságos lehet a nyelvi állapot szempontjából.)

Majus ho 3/V. 1903.

Igen Tisztelt Urasák

asz olyan varsát mint urasák látot Posorban én is csak itt látam. tehát anak kel két gombola sbárka anak asz ára 100. filér és asz olyan varsa, mint nekem vannak, anak kel három gombolya sbarga: egy korona és ötven filér asz ára? a varsa olyan forma tehát esz két szárnyas varsa és van egy szárnyas is öt karikás mint esz. a két szárnyas job a folyó vízben. Toban job asz egy szárnyas mert ketöt szemben álitunk? jobrul balrul bemehet a hal: ugy van készítve és már magam is brobát tettem velük. és a nagy Háló egy méter hoszasága készen minter elátásal asz ára két korona méternek. és a varsákat minálunk Magyarorszáokban Pest melet már 100. Esztendő aszelőt is használták. és ha teczik hogy csináljak a muzeumban hát kérem tesék mek rendelni és asz nagyságát is mek írni. vagy bedig csak ugy legyen hogy müik használjuk iten.

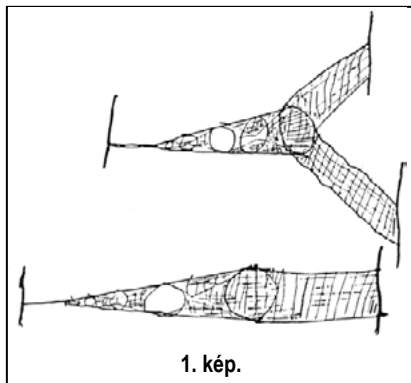
*Asz egy szárnyas varsának készszen mindennel 5. korona. két szárnyas készen 6. korona kátrán nélkül? kérem szében én meg is festem üket kátránal mert akor 4. anyit tart a vízben! és most csak taval ota nemetül **vól** nak hifjuk. csináljuk a varsát és asz két anyit tart mint asz sbárka. nagyon sainalom hogy uraságal nem tutam talágozni. Ajálom magam.*

Horváth Lőrinc

Halászmester

Kérem szépen tesék egy kis választ írni hogy tugyam mihösz tartani.

Gyeke, u.p. Mocs

A levélíró soroksári, dunai halász bérlő, aki a katona-cegei és a gyekei tavakat gyári készítésű gyalomhálóval lehalászta, s ő utána kezdtek el a helybeli halászok is a „iparhalászat” kisebb hálóinak használatát.³⁰ A levél első oldalán, a szöveg közben a halász lerajzolta a szóban forgó eszközöket (lásd 1. kép). A rajzokon egy-, ill. kétszárnyas, 4 kávas varsa látható, s gyanítható, hogy azok vöröskös változatáról van szó. A fenti, legkisebb rajz alapján magam a dobvarsát vélem felismerni.

A mezőségi tavak halászatáról szóló tanulmányában – a varsák kapcsán – Sztripszky visszautal a Gyekén megfigyeltekre. Érdemes idézni néhány mondatát, mert kiviláglik abból kutatói szemlélete, a népek közötti kapcsolatok, a kulturális elemek átadásának-átvételének problémáiban gondolkodó, kérdező, de kérdéseire csak megalapozott választ adni igyekvő tudós ki-forrott egyénisége.

„E tavak legnagyobbjait felváltva, hol ezt, hol amazt, egy Soroksárról való dunai halász bérelte s bérlő ma is ...így ő benne sejtették e varsák tanító és elterjesztő mesterét. Ámde neki ilyen varsái soha nem voltak... maga is itt e vidéken látott életében először ilyen varsákat, tehát nem tőle tanulták meg az oláh halászok. Ezek kérdezősködéseinkre legalább azt felelték, hogy sem a »némettől« nem tanulták el és »kifelé Magyarországra« sem járt egyikük se, hogy ott leste volna el, sőt ellenkezőleg – állításuk szerint – ősi soron használják a dobvarsát. Hogy jutott tehát ez a német szerszám a Mezősége? A Mezőség tavainál német telep nincsen, ellenben a legközelebbi németektől lakott vidék a beszterczenaszód-megyei szászok területe. ...Ámde dobvara a beszterczei szászok területén nincsen. Innen tehát a dobvara nem terjedhetett át a Mezősége. Hol az összekötő kapocs már most egyfelől a mosztongaitól némileg elűtő mezőségi dobvara és ennek eredeti alakja, pontos analógiái között? Másfelől hol az összekötő kapocs a Mosztonga és a Mezőség között? E kérdésekre, nem lévén kezünkön semmiféle összehasonlításra alkalmas irodalmi anyag, egyelőre függőben hagyni vagyunk kénytelenek. Annyit azonban most kimondhatunk, hogy mindaddig, míg e varsa ki nem mutatható az erdélyi németek kezén, korai döntésnek tartjuk Jankónak azt a határozott időponthoz való kötését is, melyben ti. a doroszlói dobvarsát a betelepülő németek által 1763–1768 között származtatja le hazánkba. Ezt az elsietett ítéletet pedig kétségtelenül az okozta, hogy Herman a mosztongai dobvarsát az egész országban egyedül valónak jelentette ki, a mi aztán Jankót – a ki jórészt csak Herman anyaga alapján nyomozza a magyar halászat eredetét – alaposan megtévesztette, mert a dobvara földrajzi elterjedése íme világosan ellent mond neki.”³¹

Cáfolja Jankó vélekedését a fonott varsák formai megítélésében is: Jankó 4 formai elem alapján etnikumhoz köti az egyes típusokat.³² Sztripszky szerint ezek a formai jegyek a vizsgált Mezőségen nem állnak meg, s egyáltalán:

„A varsák eredetének kutatása, illetve kapcsolat-keresése köztük és más nemzetek e nemű tárgyai között még a jövő feladata.” Úgy foglal állást, hogy a vándorló magyarság az orosz halászsoktól vette át ezt az eszközt, de jelzi, hogy a breton és normandiai példányok formailag szinte közelebbiek a mezőségi begyűrt szájú varsákhoz.³³

4.

Szilágyi Miklós – a budapesti Néprajzi Múzeum halászati gyűjteményének történetét áttekintve – „példakövetésnek” nevezi, ahogyan Herman Ottó nyomdokain, az ő gyűjtéseit tájilag és tematikailag kiegészítve, a halászat a néprajz preferált kutatási területévé vált, s létrejöttek a múzeumok halászati gyűjteményei. Rámutat Szilágyi arra is, hogy a 20. század elején többen igyekeztek az archaikus halászati eszközökkel összekapcsolni az ősrégészet és az etnográfia tárgyát, ill. a szerszámhasználó ember történelmének távoli korszakait.³⁴ Ezek a jegyek jól felismerhetők Sztripszky Hiador munkásságának kezdeti szakaszában is. Hermannal és Jankóval való kapcsolatára fentebb utaltam. Különösen halászati tanulmányai tükrözik azt is, hogy számára a régészeti leletanyag kontinuitása a recens népi kultúra közös vonása, különösen az archaikus technikákban és eszközökben. A halászzal kapcsolatos korai közléseiből is kiviláglik, hogy Sztripszky igen hamar megtalálta saját kutatói metódusát, egyéni karakterét. Bár többféle tudományos felfogásra figyel, maga igen fegyelmezett a következtetések levonásában. Türelmesen elhárítja a bizonytalan következtetéseket, hol az adatokat érezvén elégtelennek ahhoz, hol az átadó-átvevő népek történelmi kontaktusát nem látván igazolva. Egészében úgy tűnik, hogy írásaiban nem jelenik meg Herman Ottó és Jankó János – a kultúra elméleti alapkérdéseit érintő – elvi vitája,³⁵ maga több irányba figyel, s elsősorban tárgyi adatai és tapasztalatai alapján foglal állást a halászati eszközök és technikák kérdéseiben. Bár nagy gondot fordít az összehasonlításra, munkáiban nagyobb figyelmet kapnak a változások, különösen a táj átalakításának folyamata, illetve annak a halászati módszerekre és eszközökre gyakorolt hatása. Figyelmét nem kerülik el a változások etnikai-nyelvi és társadalmi vetületei sem, elsősorban mégis a tavak és a folyók lecsapolása, a térségeken megfigyelhető táji módosulások és vízrajzi változások azok, amelyekből – a régészeti leletekkel induló történelmi sor lezárásaként – a halfogó eszközök és technikák változását levezeti. Figyel a történelmi adatokra is (*Székely oklevéltár*, Kolosváry-Óvári *Corpusa*, székely falutörvények adatai, Orbán Balázs stb.)

Mind Herman, mind Jankó hatásának vélhetnénk, de önmagában Kolosváry és a magyar néprajz szellemi környezete, s maga Sztripszky érdeklődése is magyarázza nagy figyelmét a szavak, a nyelvi adatok kutatására, együtt az általuk jelölt tárgyakkal, eszközökkel. Ez – megelőzve Rudolf

Meringer 1909-ben indult, nagy hatású folyóiratának megjelenését (*Wörter und Sachen*) – benne volt a magyar néprajz „levegőjében” a század elején.³⁶ A kolozsvári filológus körökben a népnyelv a nyelvész tanulmányának legfontosabb tárgya volt. A népelet és a népnyelv együttes tanulmányozása olyan mélyen ivódott Sztripszkybe is, hogy élete végéig foglalkoztatták nyelvezeti problémák.³⁷

Bár Sztripszky halászati kutatásaiban a halfogási technikák és eszközök erdélyi feltárása, valamint az utóbbiak múzeumi begyűjtése a leginkább figyelemre méltó, de nem mellőzhetők azok a megfigyelései és megállapításai sem, amik a táj és ember változó kapcsolatáról, s mindezek kulturális-társadalmi hatásairól szólnak. Ezek az írásai éppen úgy bizonyítják a terepmunkában való jártasságát, mint irodalmi, szaktudományi felkészültségét.

Nem lehet e rövid közlemény feladata Sztripszky Hiador életpályájának, de még halászati kutatásainak és tárgygyűjtéseinek mérlegre tétele sem. A kutató bizonyára elfogulttá is válik, ha egy számára érdekes előd tevékenységét és életútját igyekszik feltárni. Abban azonban aligha tévedek, hogy Sztripszky Hiador indulása, tudományos felkészültsége, a Kárpát-medence keleti-északkeleti régiójában együtt élő népek múltjában és nyelvében való jártassága komoly kvalitást tükröz. Sajnálatos, hogy egzisztenciális lehetőségei, nem utolsósorban – számára a fentiekből következően predesztinált – politikai szerepvállalása megtörte az életpálya ívét. Nagy kár, hogy – a Kárpát-medence népeinek 20. századi története miatt – a magyar, ruszin/ukrán és román tudományosság, amelyek tárgyának ő az egységében gondolkodott, mára szakmailag szétparcellázott, s nem értelmezi egészében Sztripszky Hiador életművét sem. Ez a pálya azonban így, részeiben is rendkívül gazdag, s az eddigieknél több figyelmet érdemel.

IRODALOM

CHOLNOKY Jenő

1922 *Néhány vonás az Erdélyi-medence földrajzi képéhez*. Földrajzi Közlemények. 1–5. füzet. 121–122.

HERMAN Ottó

1887 *A magyar halászat könyve*. Budapest

HUSZTY Sándor

1972 *Herman Ottó a kolozsvári múzeumban (1864–1871)*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XI. Miskolc. 9–42.

JANKÓ János

1900 *A magyar halászat eredete*. Budapest – Leipzig

KELEMEN Lajos

1911 *Pósta Béla*. Erdélyi Lapok. IV. 14. szám. 413–415.

1911a *Sztripszky Hiador: Az erdélyi halászat ismeretéhez* (Régi és mai halastavaink). Erdélyi Múzeum. XXVIII. 307–310.

KÓS Károly

1989 *Herrmann Antal jelentősége a századforduló körüli néprajzi mozgalomban.*
Ethn. 100. 176–188.

KÓSA László

1989 *A magyar néprajz tudománytörténete.* Budapest

SEMAYER Vilibáld

1902 *Jankó János dr. életrajza.* Néprajzi Értesítő. III. 116–122.

1902b *Az EKE kolozsvári táj- és népkutató múzeuma.* Néprajzi Értesítő. III. 141–149.

SEMAYER Vilibáld – RADNÓTI Dezső

1902 *Képes kalauz az EKE Múzeumában.* Kolozsvár

SZABÓ T. Attila (szerk.)

1984 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* IV. Bukarest

SZILÁGYI Miklós

1995 *A tiszai halászat.* Az eszközök és fogási módok történeti változásai. Budapest
2000 *Halászatgyűjtemény.* FEJŐS Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum Gyűjteményei.* Budapest 115–130.

SZTRIPSZKY Hiador

1902 *Adatok Erdély őshalászatához.* Néprajzi Értesítő. III. 157–178.

1903 *Adatok Erdély őshalászatához.* II. A mezősegi tavak őshalászata. Néprajzi Értesítő IV. 158–196.

1903 *A magyar halászat történetéhez.* Néprajzi Értesítő. IV. 317–318.

1904 *A szabolcsi morotvák halászatából.* Néprajzi Értesítő. V. 233–240.

1908 *Az erdélyi halászat ismeretéhez.* Régi és mai halastavak. Kolozsvár

UDVARI István – VIGA Gyula

1999 *A néprajzos Sztripszky Hiador.* Néprajzi Értesítő. LXXXI. 147–145.

1999a *Sztripszky Hiador és négy levele Herman Ottóhoz.* A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXXVIII. Miskolc. 1299–1314.

VALENTINY Antal – ENTZ Géza

1942 *Az Erdélyi Múzeum név- és szakmutatója.* Kolozsvár

JEGYZETEK

¹ A néprajzos Sztripszky tevékenységéről: Udvari István – Viga Gyula 1999, 147–175. Udvari Istvánnal együtt is és külön-külön is több tanulmányunk van sajtó alatt Sztripszky Hiador tevékenységéről, amit közelesen egy közös könyvben szeretnénk közreadni.

Viga Gyula jelen tanulmánya újabb adalékokkal egészíti ki a szerzőpárosnak e kötetben szereplő összefoglalását Sztripszky Hiador munkásságáról. – *A szerk. megj.*

² Lásd pl. az *Erdély* és az *Erdélyi Múzeum* című lapok anyagát. Az *Erdély* című honismertető lap – az Erdélyi Kárpát-Egyesület orgánusaként – 1892-ben indult, s több melléklete is volt. Az *Erdély népei* című önálló melléklet 1898-ban vette kezdetét. Vö. még: Valentiny Antal–Entz Géza 1942.

³ Nem tudjuk ma még, hogy mi vitte Sztripszkyt a fővárosból Kolozsvárra.

⁴ Sztripszky 1908.

⁵ Herrmann 1898-ban néprajzból habilitált a kolozsvári egyetemen. Vö. Kós 1989, 176–188.

- ⁶ Szttripszky 1902, 9.
- ⁷ Szttripszky és Herman levelezéséhez: Udvari István–Viga Gyula 1999a. Lásd még: Szttripszky 1902, 12.
- ⁸ Jankó 1900.
- ⁹ A magyar néprajztudomány számára lényegében Jankó fedezte fel az orosz szakirodalmat. A halászat kapcsán kifejezetten hangsúlyozta annak fontosságát, s jelezte, hogy „a nyelvi tekintetben hozzáférhetetlen orosz irodalom nagy kincset rejtget”. Vö. Semayer Vilibáld 1902, 116–122.
- ¹⁰ Pl. Danyilevszkij *Riszunki koszpíjszk...* című munkáját.
- ¹¹ Huszty Sándor 1972, 9–42.
- ¹² Vö. Szttripszky 1902, 157–178.; Szttripszky Hiador 1903, 317–318.
- ¹³ Szttripszky 1903, 163.
- ¹⁴ Pósta 1903, 153.; Pósta tevékenységéhez: Kelemen Lajos 1911, 413–415.
- ¹⁵ Szttripszky 1902, 157–178.; 1903, 158–196.; 1903, 221–226., 279–290.
- ¹⁶ Szttripszky 1902, 157–178.
- ¹⁷ Szttripszky 1903, 189–190.
- ¹⁸ Szttripszky (Mikes) Hiador 1903, 221–290.
- ¹⁹ Szttripszky 1904, 233–240.
- ²⁰ Szttripszky 1909, 219–222.
- ²¹ Szttripszky 1903, 317–318.
- ²² Szttripszky 1908.
- ²³ Cholnoky 1908, 212.; Kelemen Lajos 1911a. 307–310. Vö. még: Cholnoky 1922, 121–122.
- ²⁴ Pósta 1903, 157.
- ²⁵ Semayer 1902a. 143–144. Lásd még: Semayer Vilibáld–Radnóti Dezső 1902, 7–8.
- ²⁶ Kós 1989, 183.
- ²⁷ Ezen a helyen is szeretném megköszönni Vincze Zoltán tanár úrnak, hogy az anyagot – másik 6 levéllel együtt – közlésre átengedte.
- ²⁸ A gyalom erdélyi históriájához: Szabó T. Attila (szerk.) 1984, 712–713. A szótár gyalom-szócikkének több adata jelzi, hogy a tavak elsekélyesedése, hínárosodása erőteljesen befolyásolta a halászat lehetőségeit és az eszközkultúrát.
- ²⁹ Szttripszky 1901, 903. , 194., Herman 1887, 286–287., Szilágyi 1995, 168–182.
- ³⁰ Szttripszky 1903, 165–166.
- ³¹ Szttripszky 1903, 174–175. Vö.: Herman 1887, 241.
- ³² Jankó 1900, 200.
- ³³ Szttripszky 1903, 178.
- ³⁴ Szilágyi 2000, 118.
- ³⁵ Összegzően: Kósa 1989, 123–126.
- ³⁶ Kósa 1989, 146.
- ³⁷ *Szttripszky Hiador* 1943. 206–228.